

Metodika pre zamestnancov

1

Slavomír Novák

PREDSUDKY

v rámci uplatňovania štandardov desegregácie

Byť učiteľom alebo vychovávateľom znamená stáť na začiatku cesty každého žiaka. Každý deň držíme v rukách veľkú zodpovednosť a máme moc ovplyvniť, ako sa žiaci v škole cítia, aké vzťahy si vytvárajú a či budú svoje vzdelávanie vnímať s dôverou a radosťou alebo s obavou a neistotou.

Predsudky, ktoré sa môžu nenápadne objaviť v našich myšliach alebo v kolektíve, predstavujú neviditeľné bariéry. Často ich vytvárame nevedome, zo zvyku, zo strachu z neznámeho alebo z nedostatku skúsenosti. Ak si však uvedomíme ich silu, máme možnosť stať sa tými, ktorí tieto bariéry búrajú a otvárajú priestor pre prijatie a spoluprácu.

Každý z nás si dokáže predstaviť žiaka, ktorý sedí osamotene v triede alebo váha prihlásiť sa len preto, že sa cíti iný. Možno má odlišné meno, jazyk, návyky či rodinné zázemie. Mnohí z nás boli svedkami situácie, keď bol niekto nespravodlivo vyčlenený zo spoločnej aktivity alebo sa stal terčom posmechu.

Každý človek si so sebou nesie vlastné predstavy, obavy a skúsenosti. Úlohou učiteľov a vychovávateľov je však vždy vidieť v každom žiakovi predovšetkým človeka a až potom všetky rozdiely a okolnosti. V náročných dňoch, keď sa zdá, že sa svet rozdeľuje na my a oni, je práve táto schopnosť kľúčová. Učiteľ je tým, kto môže ukázať cestu k vzájomnému rešpektu, tolerancii a prijatiu.

Pre žiaka zo znevýhodneného prostredia alebo s odlišným pozadím môže už obyčajné vypočutie, pochvala či podpora znamenať zásadný obrat v tom, ako vníma seba samého aj školu. Každodenná práca pedagóga, slová, ktoré používa, príležitosti, ktoré dáva, a postoje, ktoré prejavuje, rozhodujú o tom, či sa žiak bude cítiť prijatý alebo odmietnutý.

Práca s predsudkami preto nie je iba legislatívnou povinnosťou. Je to predovšetkým ľudská výzva a príležitosť meniť životy k lepšiemu. Neznamená to byť dokonalý. Znamená to mať ochotu meniť svoje uvažovanie, skúšať nové prístupy, učiť sa z vlastných chýb a stále veriť, že v každom žiakovi sa skrýva potenciál, ktorý stojí za to objaviť a podporiť.

Rozmanitosť nie je prekážkou, ale darom. Ukážme žiakom aj sebe navzájom, že práve v nej sa skrýva zdroj sily, kreativity a vzájomného obohatenia.

Predsudky predstavujú v školskom prostredí jednu z najväčších prekážok skutočnej integrácie žiakov z rôznorodých sociálnych, etnických a kultúrnych skupín. Negatívne stereotypy môžu viesť k vylučovaniu, diskriminácii, nízkej sebaúcte a celkovému zhoršeniu školskej klímy. Systematická práca s predsudkami je preto kľúčová pre vytváranie prostredia, v ktorom má každý žiak rovnakú príležitosť na úspech a seberealizáciu bez ohľadu na svoj pôvod či špecifické potreby.

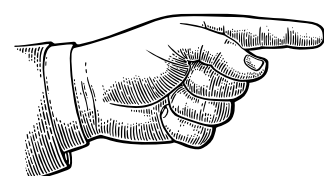

Každý z nás si nesie súbor postojov a presvedčení, ktoré vznikli pod vplyvom výchovy, spoločnosti a osobných skúseností. Prvým krokom v práci s predsudkami je uvedomenie si, že aj tie najlepšie úmysly môžu byť ovplyvnené nevedomými stereotypmi. Pre pedagógov môže byť toto poznanie náročné a niekedy aj bolestivé. Učiteľ je často vnímaný ako vzor, ako opora a v mnohých prípadoch aj ako posledný bezpečný bod pre žiaka, ktorý potrebuje stabilitu. O to ťažšie je pripustiť si, že aj správanie učiteľa alebo vychovávateľa môže, hoci nechtiac, spôsobiť zranenie alebo podporiť atmosféru, v ktorej sa žiak cíti odmietnutý a neprijatý.

Učiteľ a vychovávateľ neformuje len vedomosti, ale aj životy. Každá malá zmena, ktorú urobíme najskôr v sebe, každé spochybnenie zaužívaných myšlienok typu „tento žiak je problémový“ alebo „s týmto rodičom sa spolupracovať nedá“, môže byť iskrou, ktorá niekomu prinesie pocit prijatia, hodnoty a bezpečia.

Dôležité je pravidelne reflektovať vlastné postoje a správanie. Nie iba kvôli predpisom a legislatívnym povinnostiam, ale predovšetkým kvôli vnútornému presvedčeniu a svedomiu.

Nikto z nás nie je imúnny voči skrytým predsudkom. Skúsme si však priznať, že práve v tejto zraniteľnosti sa ukrýva naša najväčšia sila: ochota meniť sa a rásť. Takáto sebareflexia je kľúčom k inkluzívnemu prístupu. Umožňuje nám vidieť v žiakovi nielen jeho vonkajšie prejavy, ale aj jeho príbeh, potreby a potenciál, ktorý sa v ňom ukrýva.

Pracovať s predsudkami neznamená potlačiť vlastné pocity, ale priznať si ich a vedome sa rozhodnúť konať s rešpektom, záujmom a ochotou skúšať to znovu a znovu. Je to výzva, ale aj výnimočná možnosť byť človekom, ktorý inšpiruje svojím príkladom nielen detí, žiakov, ale aj kolegov a rodičov.

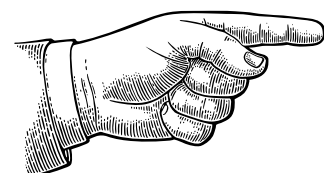
Budme k sebe úprimní. Sú chvíle, keď nás zaskočia vlastné zaužívané vzorce uvažovania, unáhlené súdy alebo únava, v ktorej siahame po najľahšom vysvetlení správania žiaka. Možno si v tej chvíli neuvedomíme, že za naším vysvetlením sa skrýva príbeh, ktorý nevidíme. Prijatť túto možnosť a úprimne sa zamyslieť nad tým, čo sa v skutočnosti odohráva za správaním žiaka, si vyžaduje odvahu. Práve v takejto úprimnosti a v ochote priznať si možné predsudky sa skrýva obrovská sila učiteľa a vychovávateľa. Je to sila ukázať, že rast a zmena sú možné v každom veku a v každej situácii.

Sebareflexia nie je sebakritika, ale pozvanie k rastu. Je to schopnosť pozrieť sa na seba bez prikrášlenia a priznať si, že nie vždy máme všetky odpovede. A to je v poriadku. Pretože práve tým dávame žiakom najcennejšiu lekciu – že aj dospelí sa učia, opravujú svoje chyby a sú ochotní meniť svoje postoje.

Nebojme sa podeliť o svoje pochybnosti s kolegami. V ich pohľadoch môžeme nájsť podporu, pochopenie a inšpiráciu. Skupinová supervízia nie je známkou slabosti, ale dôkazom vyspelosti tímu, ktorý si uvedomuje, že spoločné hľadanie odpovedí je silnejšie než izolované rozhodovanie.

Naša práca je dôležitejšia, než si možno myslíme. Každé naše slovo a každý náš pohľad majú moc formovať sebaobraz žiaka. Odvaha a citlivosť v práci s predsudkami menia svet.

Začína to v triede v tichých rozhovoroch, v okamihu, keď sa rozhodneme spýtať „Prečo reagoval takto?“ namiesto „Čo je s ním zle?“ a pokračuje to v životoch žiakov ešte dlho po tom, čo opustia školské lavice.

Možno si to neuvedomujeme hneď, ale pre niektorých žiakov bude práve otvorenosť a ochota vidieť za predsudky momentom, na ktorý nikdy nezabudnú.

Možno ste už niekedy v triede zažili ten okamih, keď v očiach žiakov zaiskrilo prekvapenie. Do príbehu totiž vstúpil hrdina, ktorý bol iný. Inak vyzeral, inak hovoril, inak cítil.

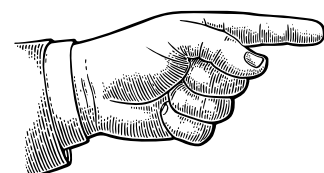
Práve prostredníctvom kníh a filmov dostávame jedinečnú príležitosť pozvať žiakov do svetov, kde sa môžu odvážiť nazrieť za hranice vlastných skúseností. Pre mnohých žiakov sa môže stať príbeh jediným bezpečným priestorom, v ktorom si dovoľia premýšľať o tom, čo znamená byť odmietnutý alebo prehliadaný, ale aj o tom, čo znamená prijať niekoho iného.

Pre vás, učiteľov a vychovávateľov, je to príležitosť otvoriť tému, ku ktorej by sa žiaci inak možno nikdy neodvážili. Keď spolu sledujete film, v ktorom je postava zosmiešňovaná pre svoju odlišnosť, alebo čítate knihu, kde žiak zápasí s predsudkami, vtedy v triede vzniká napätie, objavujú sa otázky, smútok aj hnev. Nebojte sa týchto emócií. Sú dôkazom, že sa vo vnútri žiakov naozaj niečo pohlo a že sa otvára priestor pre úprimné uvažovanie. Možno aj vo vás príbehy prebúdajú spomienky na vlastné školské roky, na chvíle, keď ste sa cítili iní alebo nepochopení. Možno sa vám vybaví spomienka na okamih, keď ste si až neskôr uvedomili, že ste mohli byť niekomu oporou, a neboli ste. Tieto pocity majú veľký význam. Môžu sa stať mostom medzi vami a žiakmi, pretože im ukazujú, že aj dospelí majú svoje slabosti, skúsenosti a spomienky.

Práve vaša úprimnosť, schopnosť zdieľať vlastné emócie a príbehy, robí z diskusie po filme alebo po knihe nielen aktivitu, ale aj skutočnú cestu k pochopeniu, prijatiu a empatii.

Knihy a filmy nemusia byť len učebnou pomôckou. Môžu byť impulzom, ktorý deti a pedagógov spojí v spoločnej otázke:

Ako vieme byť lepšími ľuďmi, tu a teraz, v našej triede, v našej škole?

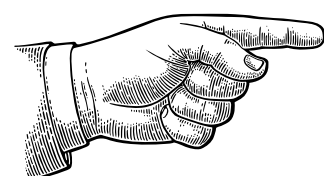
Zahodíme predsudky. Nebojme sa byť zraniteľní. Nie sme stroje, sme len ľudia. Ale rozumie, čo znamená cítiť bolesť, hanbu, radosť aj hrdosť.

Budovanie inkluzívneho prostredia nie je len cieľ napísaný v školskom pláne alebo legislatíve. Je to neustála práca so srdcom, mysl'ou aj vlastnými hranicami. Je to rozhodnutie ísť niekedy proti prúdu zaužívaných zvykov, prekročiť neviditeľné steny a prekonať aj vlastné pochybnosti. Je to rozhodnutie zbúrať bariéry.

Inkluzívne prostredie znamená, že každý žiak je v škole naozaj vítaný. Nemalo by to byť len preto, že to vyžaduje zákon. Má to byť preto, že veríme v hodnotu každého jednotlivca a chceme mu vytvoriť priestor, kde môže rásť. Učiť v inkluzívnom prostredí znamená byť všímavý k tichým žiakom, ktorí potrebujú trochu viac času, aj k tým hlučným, ktorí možno v minulosti zažili odmietnutie. Znamená to ponúknuť príležitosť každému, aby mohol zažiť radosť z úspechu, objaviť svoj talent a nájsť svoje miesto v skupine.

Cieľ je jasný: odstrániť predsudky a vytvoriť prostredie, kde každý žiak zažije úspech, rešpekt a pocit spolupatričnosti. Všetci vieme, že to nie je jednorazová úloha. Je to každodenná cesta, na ktorú potrebujeme odvahu, vytrvalosť a otvorené srdce. Inkluzívne prostredie nie je o dokonalosti. Je o úsilí vidieť v každom žiakovi jedinečnosť, o ochote učiť sa, meniť vlastné postoje a byť príkladom pre ostatných.

Budme spolu tými, ktorí búrajú múry, a nie tými, ktorí ich stavajú. Pomôžme žiakom veriť, že ich miesto v škole závisí od ich snahy, schopností a odhodlania, nie od pôvodu, národnosti, jazyka alebo rodinnej situácie.

Škola nie je iba budova. Je to priestor, kde môže každý žiak zažiť. Preto odhodme predsudky a budme strážcami tejto možnosti, aby sa každý cítil prijatý, podporený a rešpektovaný.

V školskom poriadku je zakotvený princíp nulovej tolerancie voči akýmkoľvek prejavom diskriminácie, urážok alebo zosmiešňovania inakosti. Tento princíp však nie je iba formálnou vetou v dokumente. Predstavuje záväzok, ktorý si nesie každý z nás vo svojom vnútri.

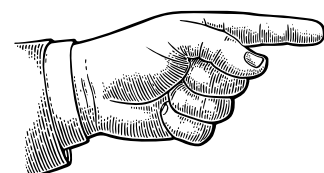
Platí najmä vo chvíľach, keď nikto nepozera a keď sa rozhoduje o tom najdôležitejšom:

Budem mlčať, alebo zasiahnem?

V každej triede sa občas objavia slová či gestá, ktoré bolia. Môžu sa zdať neškodné, možno pôsobia ako „iba vtip“, no v srdci žiaka zostanú ako tichá jazva. Práve vy, učitelia a vychovávatelia, máte v rukách silu zastaviť takéto správanie už v zárodku. Stačí pár sekúnd váhania a môže vzniknúť trhlina v dôvere, pocit vylúčenia, ktorý si žiak ponesie ešte dlho.

Nie je to vždy jednoduché. Objavujú sa obavy, či zasiahnete správne, či si udržíte autoritu alebo či sa nestanete terčom posmechu aj vy sami. Skúsenosti však ukazujú, že žiaci si najviac pamätajú práve tie chvíle, keď sa ich niekto zastal, aj keď to znamenalo ísť proti prúdu. Ak žiak vidí, že jeho problém nie je bagatelizovaný, že mu niekto verí a stojí pri ňom, vzniká most dôvery, ktorý môže pretrvať celé roky.

Nulová tolerancia nie je o trestaní. Je o budovaní bezpečia, v ktorom sa nikto nemusí báť byť iný a kde sa aj ten najtichší hlas môže ozvať a byť vypočutý.

Možno nikdy neuvidíme okamžitý výsledok, ale každé zastavenie nespravodlivosti, každý ochranný postoj, každý tichý rozhovor so žiakom je krokom k škole, kde vládne dôvera, prijatie a rešpekt. Takto spolu naplníme poslanie školy, a síce vytvárať prostredie, v ktorom sa nikto nemusí hanbiť za to, kým je. Zahodíme predsudky, pôjde nám to ľahšie.

Slovenské a európske dokumenty

- Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže SR (2023). Štandardy dodržiavania zákazu segregácie vo výchove a vzdelávaní. Bratislava: MŠVVaM SR.
- Národný projekt PRINED (2015). Inkluzívne vzdelávanie ako cesta k vyššej kvalite a spravodlivosti vo vzdelávaní. Štátny pedagogický ústav, Bratislava.
- Rada Európy (2018). Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru. Rada Európy, Strasbourg.
- Európska agentúra pre špeciálne potreby a inkluzívne vzdelávanie (EASNIE) (2020). Inclusive Education in Europe: Key Policy Messages. Odense: EASNIE.

Odborná literatúra

- Booth, T., & Ainscow, M. (2011). Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education.
- Thomas, G., & Loxley, A. (2007). Deconstructing Special Education and Constructing Inclusion. Maidenhead: Open University Press.
- Grant, C. A., & Sleeter, C. E. (2009). Doing Multicultural Education for Achievement and Equity. New York: Routledge.
- Jung, L. A., et al. (2019). Your Students, My Students, Our Students: Rethinking Equitable and Inclusive Classrooms. Alexandria: ASCD.

Výskum a štúdie

- Dessel, A. (2010). Prejudice in Schools: Promotion of an Inclusive Culture and Climate. Education and Urban Society, 42(4), 407–429.
- Killen, M. (2022). Promoting Fair and Just School Environments Through Prejudice Reduction. Child Development Perspectives, 16(2), 111–118.
- Dignath, C. (2022). Teachers' Beliefs About Inclusive Education and Insights Into Their Professional Development Needs. Educational Psychologist, 57(2), 91–107.